

Eestlased Vene armee kaardiväe polkudes 1914–1916

Mati Kröönström*

Tõenäoliselt ei ütle sellised kohanimed nagu Nidzica, Chodel, Zaleszany, Rzeplin, Nadarzyn, Kuchary, Krupe, Trysten, Pikstern või Szelwow lugejale kuigi palju. Krupe ja Trysten võiksid kõnetada kedagi, kes tunneb Vene kaardiväe ajalugu. Kõrgendik nr. 1133 Karpaatides eeldab aga 23. jalaväediviisi ajaloo juba väga põhjalikku tundmist. Need on vaid mõned Esimese maailmasõja lahingupaikadest, kus eestlased suuremal arvul (mõnisada meest) võitlesid. Kuid oli ka lahinguid, kus osalenud eestlaste arv küündis tuhandeteni, nagu näiteks Nadarzyn Varssavi kaitselahingute ajal 1914. aasta oktoobris. Kõigest sellest teame täna kahetsusväärset vähe. Rahvusarhiivi algatus Esimese maailmasõja ajal Eestist mobiliseeritud meeste andmekogu (www.ra.ee/ilmasoda/) loomisel võiks saada ühel päeval jätku. Piltlikult öeldes võiksime minna mobiliseeritud meeste lahinguväljale järele, et välja selgitada (võimaluste piires mõistagi), kus nad võitlesid, milline nägi välja Idarinde lahinguväli ja mida seal viibinud mehed võisid näha ja kogeda.

Käesolev artikkel on esimene katse käsitleda Esimese maailmasõja ajal Eestist mobiliseeritud meeste saatust, fikseerides polgud, kus eestlasi teenis suuremal arvul, andes ülevaate suurematest eestlaste osalusel toimunud lahingutest ning asetades need Esimese maailmasõja laiemasse konteksti (20. kütipolgu rünnak Jakobstadi (Jėkabpils) platsdarmil 1916. aasta märtsis oli osa Narotši (Narači) operatsioonist, mille eesmärgiks oli kergendada Prantsuse vägede olukorda Verduni all jne.). Suuremal või vähemal määral on läbi töötatud 12 diviisi 21 polgu materjalid.¹ Edasine uurimistöö tooks sellele ilmselt lisa.

Polkude valimi aluseks oli seal teeninud eestlaste arv. Sõelale jäid polgud, kus teenis korraga vähemalt 200 eestlast (tähis on tinglik, kuid kuhugi tuli piir tõmmata). Oli polkusi, kus eestlased moodustasid 10% koosseisust, ja sõja algul oli ka selliseid, kus eestlaste osakaal ületas 30% (91. Dvinski polk). Suuremad eestlaste kooslused olid siiski lühiajalised, püsid tavaliselt koos esimese suurema lahinguni. Erandiks olid enne sõda Tallinnas paiknenud 23. jalaväediviisi kolm polku, kus eestlaste arv püsis märkimisväärselt kõrge pikema aja vältel kuni 1915. aasta kevadiste lahinguteni Karpaatides.

Artiklis esitatud arvud eestlaste kohta polkudes on hinnangulised, põhinedes peamiselt polgu kaotusi käsitlevatel nimekirjadel. Kui polk kaotas näiteks lahingus poole koosseisust ja selle poole hulgas oli 200 eestlast, siis võib oletada, et eestlaste koguarv polgus oli umbes 400 meest. Kuigi tegu on ligikaudse hinnanguga, peaks see olema tõele siiski võrdlemisi lähedal. Eri polkude eri aegadel koostatud nimekirjadest nähtub, et eestlased jagunesid roodude ja komandode vahel ühtlaselt ja seda läbivald kogu vaadeldava perioodi (1914–1916) vältel.

Allikad

Seoses 100 aasta möödumisega Esimese maailmasõja algusest digitaliseeriti Vene Föderatsiooni Kaitseministeeriumi toel ja avaldati veebis suur hulk Vene vägede operatiivtegevust ja isikkoosseisu puudutavaid dokumente, mis on kättesaadavad portaalis www.gwar.mil.ru. Kõik polkude (diviiside) sõjategevuse päevikud, langenuate, haavatute ja teadmata kadunute

* Mati Kröönström (1965), PhD, Kaitseministeerium, Sakala 1, 15094 Tallinn, kroonstrom@hotmail.com

¹ Kaardiväe 2. ja 3. jalaväediviis, 23., 24., 68., 74., 79. 104., 108. jalaväediviis, 5. kütidiviis, 4. ja 5. Siberi kütidiviis.

nimekirjad, operatiivkirjavahetus jm., millele artiklis on viidatud, pärinevad Venemaa Riikliku Sõjaajaloo Arhiivi (VRSAA) fondidest ja kasutatud nimetatud portaali vahendusel.

Üheks peamiseks allikaliigiks artikli koostamisel olid polkude sõjategevuse päevikud (*Журналы военных действий*), samuti pataljoni-, roodude ja komandode üksikuid lahingu-episoodide kajastavad ülevaated (*Реляции*).

Polkude sõjategevuse päevikud võisid mahult ja sisult olla üsnagi erinevad. On detailsete kirjeldustega hoolega peetud päevikuid ja selliseid, mida lugedes ei ole lihtne toimuvat mõista. Mõnigi kord tuli tervikpildi kokkupanemiseks otsida lisa teiste polkude fondidest. Päevikuid kõrvutades ilmneb, et ebaseeldivaid asju võidi esitada ilustatult või sootuks maha vaikida. Mõne lahingu kirjeldus on esitatud eraldi relatsioonina (see ei pruugi olla digitud) ja päevikus nende päevade sissekanded puuduvad.

Sõjategevuse päevikut pidas polgu adjutant, kelleks oli üks polgu nooremohvitseridest enamasti alamleitnandi või leitnandi aukraadis.² Tema isikust ja suhtest polguülemla sõltus, milline päevik välja nägi. Kuigi päevikud on autentne materjal, ei tohi ka siin unustada allikakriitikat. Tuleb mees pidada, et sõjategevuse päevikuid peeti mitte teadustöö tarbeks, vaid polgu ajaloo koostajatele. Kindlasti on vaja eristada päeviku musta ja puhtalt ümber kirjutatud (trükitud) varianti. Mustas variandis võib olla lauseid ja terveid lõike maha kriipsutatud, mis puhtasse varianti ilmselt ei jõudnud (näiteks: sel päeval töötas meie luure tühja). Sellisel viisil redigeerituna esitavad päevikud sündmusi ilustatult, rõhutades liigagi sageli polguülemla ja ohvitseride vaprust ja erilisi isikuomadusi. Samuti tuleb silmas pidada, et alati ei pruukinud polgu staabil endal olla lahingu lõppedes täpset ülevaadet toimunud ning tervikliku pildi kokkupanemine ja kaotuste arvestus võis võtta nädalaid.³ Ohvitseride kaotused on päevikus fikseeritud nime täpsusega, alamväelaste kaotusi võidi esitada ka arvudes ja ümardatult. Polgu ebaedu korral süüdistatakse sageli teisi samas rindelõigus tegutsenud väeosi. Kõrgemate staapide kriitikat kohtab siiski harva.

Teine peamine allikagrupp, mida artikli kirjutamisel on kasutatud, on polkude isikkoosseisu kaotuste nimekirjad (*Именные списки потерь*). Need võisid olla koostatud kas ühe lahingu kohta või pikema ajaperioodi (mõnest nädalast mõne kuuni) vältel. Olukorra muudab siin keeruliseks asjaolu, et eri kategooria mobiliseeritute kohta võis olla eraldi arvestus (näiteks 2. järgu maakaitseväelased võivad olla eraldi nimekirjas).

Nimekirjades on enamasti fikseeritud auaste (jefreitor, allohvitser, veltveebel), usutunnistus, elukoht (valla täpsusega) ning sündmuse (lahingu) toimumise aeg ja koht, mõnel juhul ka allüksus (rood, komando) ja vanus, harvem teenistusse astumise aasta. Lisaks polkudes koostatud nimekirjadele on vähesel määral kasutatud sõjakaotuste kartoteeki (*Картоотека бюро учета потерь в Первой мировой войне (офицеров и солдат)*), mille andmed on detailsemad. Näiteks on haavatu puhul fikseeritud haava raskusaste ja kirjeldus (täähgihaav põlves) ja koht, kuhu haavatu evakueeriti või kus ta oli ravil. Vahel on kaardile märgitud ka rahvus.

Artikli eesmärgiks ei olnud sõjas langenud, haavata saanud või kadunuks jäänud eestlaste nimekirja koostamine. See nõuaks suurema hulga inimeste tööd hoopis teiste allikatega. Nii on käesolevas artiklis piiratud vähese hulga nimedega joone all.⁴ Seda selleks, et artiklis toodud arvud ja lahingukirjeldused ei jääks liialt kuivaks ja anonüümseks.

Rindeolude iseloomustuseks

Enne põhiteema juurde asumist tasub välja tuua mõned märksõnad, mis sõjategevuse päevikuid lugedes korduvana silma jäid ja mis aitavad loodetavasti paremini mõista olusid, mis Eestist mobiliseeritud mehi ümbritsesid.

² Suuremate üksuste, nagu diviiside ja korpuste staapides oli päeviku pidamine kindralstaabi ohvitseri ülesanne.

³ Harvad ei olnud juhtumid, kus lahinguväljal kadunud mehed ilmusid tagasi oma polku, mõned mitu korda.

⁴ Enamasti lahingus langenud. Nimekuju ei ole kontrollitud teiste allikatega, mistõttu võib esineda täheviguid.

Rännak. Manööversõja perioodi (1914.–1915. aasta sügis) Idarindel iseloomustas vägede sage ümberpaiknemine. Sõdurile tähendas see pikki rännakmarsse, mille põhjusteks olid Idarinde mastaapsus ja hõre raudteevõrk, teisalt kõrgemal juhtimistasandil tehtud vead ja puudulikest luureandmetest tingitud vähene teadlikkus olukorrast. Oli juhtumeid, kus armee tiival asunud korpus tuli paisata kiiresti teisele tiivale ja jalaväele määrati selleks ratsaväe päevateekonna normid. Manöövri varjamiseks toimusid vägede liikumised ja positsiooni-vahetused öösiti ning tavaliselt läks polk pärast kogu öö kestnud rännakut otse lahingusse.

Positsioon. Positsioonivalik oli Vene armee nõrk külj ja üks ebaedu põhjusi. Kaardiväe grenaderipolgu ülema sõnul vastas valitud positsioon harva taktikalisele olukorrale.⁵ Sageli asus positsioon vastase rinde suhtes vale nurga all või avatud tiivaga. Positsiooni kindlustustoid tegid mõlemad sõdivad pooled öösiti, saateks vastase häiriv tuli.

Kurva kuulsuse omandasid inseneriroodude rajatud laia profiiliga kaevikud. Tõenäosus, et sellisesse kaevikusse kukub mürsk, oli suurem kui jalaväe enda tehtud kitsamate kaevikute puhul. Sageli olid positsioonid rajatud kiirustades, kaevikud ei olnud täisprofiilil, puudusid jooksukraavid ja varjendid. Lisaks oli Vene armeel kombeks paigutada jalavägi kaevikutesse mitte hajutatult, vaid gruppidega. Seetõttu võrreldi positsioonile asumist kalmistule minekuga.⁶ Jalaväe oskus kaevuda (eriti sõja algul) oli puudulik, kuna sõja eel ei pööratud sellele väljaõppes piisavalt tähelepanu.⁷

Mets. Torkab silma, et Vene armee oli sunnitud sageli ründama vastast, kelle positsioonid asusid kas metsa servas või metsas. Esimene maailmasõda jäädvustas Vene sõdurite, ohvitseride ja kindralite müllu mitmed kurja kuulsusega metsad (Tartakow, Kvadratnoi, Szelwow jmt.). Näib, et Vene polgud eelistasid positsiooni valikul pigem asulaid ja lagedat ala, kuna sakslased ja austerlased kasutasid maastikku paremini ära (eriti kaitstes). Üldiselt reageeris Vene armee muutustele lahinguväljal aeglaselt, seda eriti võrdluses Saksa armeega.⁸

Marsiroodud. Sageli saabus täiendus marsiroodudena vahetult enne rünnaku algust. Need olid eesliini kogemusteta mehed, kes moodustasid järgmisel päeval tavaliselt suure osa polgu kaotustest. 1916. aastal tulid rindele 2. järgu maakaitsevälased, kelle sõjaline ettevalmistus piirdus sageli mõne nädala või paari kuuga.

Relvad ja laskemoon. Suurtükivägi töötas säästurežiimil juba 1914. aasta sügisel. Relvadeta mehed tulid marsiroodudega rindele samuti juba sõja esimestel kuudel.⁹

Suurtükivägi. Suurtükiväge oli vähe (eriti võrdluses Saksa armeega) ja sellegi koostöö jalaväega oli puudulik. Sageli juhtus, et kogu polgu paiknemisala, sealhulgas reservid, staap, sidumispunkt ja voo, olid kogu eesliinil viibimise aja suurtükitele all. Põhjuseks ei olnud kaitsepositsiooni vähene sügavus, vaid Vene suurtükiväe vähene valmisolek tuleduelliks (*контрбатареиная борьба, counter-battery fighting*). Võimalik, et see oli põhjuseks, miks Vene suurtükiväe positsioonid asusid oma jalaväe suhtes kaugemal kui Saksa suurtükiväe positsioonid oma jalaväe suhtes. Arvuliselt nõrgemana üritasid Vene patareülemad tuleduelli vältida.

Vene suurtükitali mõjutas enamasti vastase esimest kaitsepositsiooni, mis tähendab, et kaitse sügavuses jäid kaevikud terveks ja säilis vasturünnaku võimalus. Sageli juhtus, et Vene jalavägi murdis läbi esimesele kaitsepositsioonile, kuid oli sunnitud selle siis loovutama vasturünnaku või suurtükiväetule tõttu. Esimese maailmasõja aegne maksimum: suurtükivägi purustab ja jalavägi hõivab, kehtis Idarindel Saksa armee kohta. Vene jalavägi sai oma suurtükiväe ülekaalu harva nautida.

⁵ VRSAA, 2332.1.312, l. 43p.

⁶ Samas.

⁷ Huvitava kombel on Saksa allikad rõhutanud just vastupidist: kiidetakse Vene vägede oskust kiiresti ja hästi kaevuda.

⁸ Vt. nt. B. I. Gudmundsson. Stormtroops Tactics. Innovation in the German Army, 1914–1918. Westport, Connecticut London, 1995.

⁹ Kaardiväe Soome polku tuli 250-meheline marsirood ilma relvadeta 15.08.1915. VRSAA, 2586.2.914, l. 15p.

Kuigi suurtükivägi tegutses jalaväe huvides, ei allunud ta jalaväe ülemale. See tähendab, et jalaväepolgu ülem ei saanud lahingus anda suurtükiväele käsk. Suurtükiväe tuleülesanded fikseeriti enne lahingut ja see, kui hästi suurtükivägi reageeris lahingus kiiresti muutuvale olukorrale, sõltus konkreetsest suurtükiväe ülemast. Raskesuurtükivägi oli korpuse taseme relv ja jalaväepolgu ülemal ei olnud sellega sageli isegi telefoniühendust.

Traattõkked. Suurtükiväe ülesandeks oli rünnaku eel vastase positsioonide ees asuvasse traattõketesse läbipääsude tegemine. Vaadanud läbi kümneid episoode, ei õnnestunud tuvastada ainsatki juhtumit, kus suurtükivägi oleks teinud jalaväe jaoks traattõketesse vajalikul arvul ja piisava laiuselga läbipääse. Tavaline oli, et enne rünnakut traattõkete olukorda hindama saadetud luurajad tulid tagasi teatega, et esimese kaevikuteliini ees olevad tõkked on terved. Vastase kaitse sügavuses jäid traattõkked samuti terveks, kuna ei teatud nende asukohta (luure töötas esimese kaitsepositsioonini) või asusid need väljaspool suurtükiväe tuleulatust.

Kuulipildujad. Esines juhtumeid, kus jalavägi jättis rünnakule minnes kuulipildujad maha, sest usuti, et rünnakul on neist vähe kasu. Samas võis kiire vasturünnaku korral kuulipildujate puudumine vastase kaevikutes istuvatele roodudele kalliks maksma minna.

Side ja juhtimine. See jättis soovida kõigil juhtimistasanditel. Kõrgemate staapide töös tuli ette ka sellist hooletust nagu 272. Gdovi polgu „unustamine“ Tilsitsisse 1914. aasta septembris (polk piirati sisse ja hukkus).

Rünnak. Vene armeel ei olnud tavaks koondada jõude läbimurdeks ühte punkti, vaid rünnati laial rindel, saates reserve osadena (*начками*) lahingusse. Jalaväepolgu neljast pataljonist läks tavaliselt rünnakule kolm, kuna neljas pataljon asus vasaku või parema tiiva taga, et vajaduse korral rinnet pikendada või vastast tiivalt haarata. Positsioonisõja tingimustes võis rünnakuplatsdarm olla nii kitsas, et seal oli ruumi vaid ühele pataljonile.

Moraal ja distsipliin. Tõrkumisi lahingusse minekul esines juba esimesel sõja-aastal.

Ohvitserid. Kaotused kaadriohvitseride hulgas olid märkimisväärsed, kuid korvamatud kaotused (surnud ja vangid langenud) ei olnud nii suured, kui arvatakse. Paljud kaadriohvitseridest elasid sõja üle, kuid enamik neist ei tulnud pärast haavadest paranemist oma polku tagasi, vaid jätkasid teenistust tagalas või uutest sõja ajal formeeritud polkudes. Juba 1914. aasta sügisel juhtisid rindel roodusid alamleitnandid ja leitnandid, 1915. aastal ka lipnikud.

Vastane. Eestlased võitlesid kõigil rinetel ja vastased varieerusid alates Preisi kaardiväest ja Türgi armeest kuni Ida-Preisimaa piiri kaitsnud maatormi (*Landsturm*) pataljonideni. Mõned polgud sõdisid ainult Saksa rindel, teised liikusid erinevate rinetel vahel. Mõnikord on polgu sõjategevuse päevikus ära toodud ka vastaspoole üksus (Ungari 37. Honvédi diviis, Preisi kaardiväe kuninganna Elisabethi 3. grenaderide rügement jne.) või selle rahvuslik koosseis (ungarlased, poolakad jne.).

Sanitarid. Sanitaride nappuse üle kurtsid 23. jalaväediviisi polgud Karpaatide lahingute ajal. Palju elusid saanuks päästa, kui oleks olnud piisavalt sanitare. Ühes lahinguepisoodis koguti pärast lahingut kokku ja saadeti autodega tagalasse ainult haavatud ohvitserid. Sõdurid pidid ise enda eest hoolitsema.

Ratsavägi. Kuna ratsaväe (nagu ka suurtükiväe) kaotused olid jalaväega võrreldes väikesed, on nende põhjal raske midagi kindlat väita seal teeninud eestlaste arvu kohta. Kindel on aga see, et eestlasi teenis vist enamikus ratsaväepolkudes (kasakapolgud ehk välja arvatud). 1914. aasta augustis Ida-Preisimaal jäi 6. Gluhhovi tragunipolgus ühes lahingus kadunuks 12 Pärnumaal pärit tragunit.¹⁰ 28. aprillil 1915¹¹ ründas kaardiväe Grodno husaaripolk Dnestri ääres Goro-

¹⁰ VRSAA, 16196.1.171. nr. 171, Spisok voinskix činov 6 dragunskogo Gluxovskogo polka ubityx, propavšix bez vesti i vzjatyx v plen neprijatelem, a takže ranenyx i kontuženyx, s 15 avgusta po 17 avgusta 1914 g.

¹¹ Kõik kuupäevad artiklis on antud vana kalendri järgi. Tõpeltkuupäevad tekitaksid ühe lahingu raames segadust ega annaks sisuliselt midagi juurde.

№№ по спискам	Имя, фамилия, отчество	Место рождения	Холост ли	Губерния	Уезд	Вольность	Дело о нем	Ранги, коны	Классы чин	Куда или в каков подразделение	Какое звание
1	Мурзин Александр Александрович	г. Рязань Рязань	холост	Рязань	Рязань	крестьянская	крестьянин	рядовой	10-й класс	в 1-й п. п.	полковник
2	Воронцов Иван Дмитриевич	г. Рязань Рязань	холост	Рязань	Рязань	крестьянская	крестьянин	рядовой	10-й класс	в 1-й п. п.	полковник
3	Сидоров Иван Фролович	г. Рязань Рязань	холост	Рязань	Рязань	крестьянская	крестьянин	рядовой	10-й класс	в 1-й п. п.	полковник
4	Май Сергей Александрович	г. Рязань Рязань	холост	Рязань	Рязань	крестьянская	крестьянин	рядовой	10-й класс	в 1-й п. п.	полковник
5	Шаров Иван Александрович	г. Рязань Рязань	холост	Рязань	Рязань	крестьянская	крестьянин	рядовой	10-й класс	в 1-й п. п.	полковник
6	Савинцев Николай Александрович	г. Рязань Рязань	холост	Рязань	Рязань	крестьянская	крестьянин	рядовой	10-й класс	в 1-й п. п.	полковник
7	Козлов Николай Александрович	г. Рязань Рязань	холост	Рязань	Рязань	крестьянская	крестьянин	рядовой	10-й класс	в 1-й п. п.	полковник
8	Александров Иван Александрович	г. Рязань Рязань	холост	Рязань	Рязань	крестьянская	крестьянин	рядовой	10-й класс	в 1-й п. п.	полковник
9	Курочкин Иван Дмитриевич	г. Рязань Рязань	холост	Рязань	Рязань	крестьянская	крестьянин	рядовой	10-й класс	в 1-й п. п.	полковник
10	Александров Иван Александрович	г. Рязань Рязань	холост	Рязань	Рязань	крестьянская	крестьянин	рядовой	10-й класс	в 1-й п. п.	полковник
11	Михайлов Иван Александрович	г. Рязань Рязань	холост	Рязань	Рязань	крестьянская	крестьянин	рядовой	10-й класс	в 1-й п. п.	полковник
12	Курочкин Иван Дмитриевич	г. Рязань Рязань	холост	Рязань	Рязань	крестьянская	крестьянин	рядовой	10-й класс	в 1-й п. п.	полковник
13	Курочкин Иван Дмитриевич	г. Рязань Рязань	холост	Рязань	Рязань	крестьянская	крестьянин	рядовой	10-й класс	в 1-й п. п.	полковник
14	Сидоров Иван Фролович	г. Рязань Рязань	холост	Рязань	Рязань	крестьянская	крестьянин	рядовой	10-й класс	в 1-й п. п.	полковник
15	Сидоров Иван Фролович	г. Рязань Рязань	холост	Рязань	Рязань	крестьянская	крестьянин	рядовой	10-й класс	в 1-й п. п.	полковник
16	Савинцев Николай Александрович	г. Рязань Рязань	холост	Рязань	Рязань	крестьянская	крестьянин	рядовой	10-й класс	в 1-й п. п.	полковник
17	Козлов Николай Александрович	г. Рязань Рязань	холост	Рязань	Рязань	крестьянская	крестьянин	рядовой	10-й класс	в 1-й п. п.	полковник
18	Александров Иван Александрович	г. Рязань Рязань	холост	Рязань	Рязань	крестьянская	крестьянин	рядовой	10-й класс	в 1-й п. п.	полковник
19	Михайлов Иван Александрович	г. Рязань Рязань	холост	Рязань	Рязань	крестьянская	крестьянин	рядовой	10-й класс	в 1-й п. п.	полковник
20	Курочкин Иван Дмитриевич	г. Рязань Рязань	холост	Рязань	Рязань	крестьянская	крестьянин	рядовой	10-й класс	в 1-й п. п.	полковник
21	Курочкин Иван Дмитриевич	г. Рязань Рязань	холост	Рязань	Рязань	крестьянская	крестьянин	рядовой	10-й класс	в 1-й п. п.	полковник
22	Михайлов Иван Александрович	г. Рязань Рязань	холост	Рязань	Рязань	крестьянская	крестьянин	рядовой	10-й класс	в 1-й п. п.	полковник
23	Курочкин Иван Дмитриевич	г. Рязань Рязань	холост	Рязань	Рязань	крестьянская	крестьянин	рядовой	10-й класс	в 1-й п. п.	полковник
24	Михайлов Иван Александрович	г. Рязань Рязань	холост	Рязань	Рязань	крестьянская	крестьянин	рядовой	10-й класс	в 1-й п. п.	полковник

Kaardiväe Grodno husaaripolgus langes 28.04.1915 kolm eestlast. VRSAА, 16196.1.298532, l. 81

denko küla lähistel vastase jalaväge. Rünnakus sai surma 35 husaari, kelle seas oli kolm eestlast.¹²

Eesti ohvitserid. Lahingutegevuse päevikutes leidub arvukalt viiteid eestlastest ohvitseride kohta. Mitmes polgus juhtisid eestlastest ohvitserid pataljoni või roodu, mille koosseisust moodustasid suure osa eestlased ja roodude eesotsas olid samuti eesti soost ohvitserid.

Eestlased kaardiväes

Ülevaadet Vene armees teeninud eestlastest on sobiv alustada kaardiväest. Sõja algul olid kõik kaardiväeosad koondatud kaardiväe korpusesse. 1916. aasta suvel pärast pikka puhkust tagalas uuesti rindele minnes koosnes kaardivägi kahest jalaväekorpusest (neli diviisi) ja ratsaväekorpusest (kolm diviisi). Mõlema jalaväekorpuse koosseisus olid suurtükibrigaad ning raskesuurtükiväe ja mortiiridivisjonid.

Ligikaudse hinnangu järgi teenis Esimese maailmasõja ajal kaardiväe rindeüksustes 5000–6000 eestlast. Ainuüksi Koveli pärast peetud lahingutes 1916. aastal suvel ja sügisel osales üle 1200 eestlase. Kõige rohkem eestlasi teenis ilmselt kaardiväe 2. jalaväediviisi Soome ja grenaderipolkudes. Mõnevõrra vähem oli eestlasi kaardiväe 3. jalaväediviisi Käkisalmi ja Leedu polkudes. Kaardiväe 1. jalaväediviisis teenis kogu sõja vältel suhteliselt vähe eestlasi (keskmiselt mõnikümmend meest polgus, Preobraženski polgus 1916. aasta suvel 100–150 meest). Kaardiväe kütipolkudes teenis samuti vähe eestlasi. Vaid 3. kütipolgus oli 1916. aasta suvel rohkem kui sada eestlast.

¹² Surma said allohvitser Heinrich Tau (Tou?) ja Vladimir Jantson Pärnumaalt ning Heinrich Makke Tartust. VRSAА, 3551.1.117, l. 4–4p. Žurnal voennyx dejstvij Lejb-gvardii Grodnenskogo Gusarskogo polka.

Eestlased kaardiväe polkudes¹³

kaardiväe 1. jalaväediviis	kaardiväe 2. jalaväediviis	kaardiväe 3. jalaväediviis	kaardiväe kütidiviis
Preobraženski polk	Moskva polk	Leedu polk (1916)	kütipolk
Semjonovi polk	grenaderipolk (1915, 1916)	Petrogradi polk	kütipolk
Izmailovo polk	Pauli polk	Käkisalmi (1916)	kütipolk
Jäägripolk	Soome polk (1915, 1916)	Volõõnia	kütipolk

Eestlastest ohvitseri teenis kaardiväes vähe. Kaardriohvitseri oli teadaolevalt vaid üks – Vladimir Struss Käkisalmi polgus,¹⁴ lisaks mõned reservlipnikud 1914. aasta sügisest (Eduard Lintrop Pauli polgus ning Jüri Kivistik ja Theodor Käärik kaardiväe Käkisalmi polgus). Kaardiväe ulaanipolgus teenis Virumaalt Sagadist pärit Arved Gustavson.

Järgnevalt vaatame kaardiväe 2. jalaväediviisi Soome ja grenaderipolgu ning kaardiväe 3. jalaväediviisi tegevust läbi üksikute lahinguepisoodide.

Kaardivägi 1914. aastal

Vastavalt vägede hargnemiskavale kuulus kaardiväe korpus väegrupi koosseisu, mis oli mõeldud pealetungiks Berliinile. Kaardiväe kõrval kuulusid sellesse Varssavi ümbruses koondunud gruppide XVIII korpus (sealhulgas sõja eel Tallinnas asunud 23. jalaväediviis) ja XXII korpus Soomest. Pealetungi takerdumine Ida-Preisimaal ja tagasilöögid Edelarindel sundisid Vene väejuhatust tegema plaanidesse korrektiive. Austria-Ungari 1. armee oli 10. augustil Krašniki juures andnud XIV korpusele tugeva hoobi, paisates selle Lublini rajooni. Järgmisel päeval purustas 1. armee XVI korpuse ja grenaderikorpuse ja Vene Edelarinde paremal tiival asuv 4. armee hakkas taanduma Lublini suunas.¹⁵ Selle mõjul otsustas Vene väejuhatust loobuda Berliini ründamise kavast ja paisata Varssavi juurde koondatud korpused Edelarindele. Kaardiväe korpus liikus Lublini rajooni 4. armee vasakule tiivale.

Kaardiväe Soome polk (1914)

Sõja algul teenis eestlasi vähesel määral kõigis kaardiväe üksustes. Kõige rohkem (kuni 200 meest) oli kaardiväe 2. jalaväediviisi Soome polgus. Polk sai teate mobilisatsioonist 18. juuli öösel. Kümme päeva hiljem toimus Nikolai kaldapealsel pidulik rivistus, milles osales polgu šefina ka troonipärija. Selle järel liikus polk vaksalisse ja sealt raudteel Varssavisse, kuhu jõuti 5. augusti öösel. Diviis seisis Varssavis kuni 14. augustini, kui 2. brigaad sai korralduse minna Skierniewicesse. Järgmisel päeval liikusid sinna ka diviisi staap ja 1. brigaad. Skierniewices seisti kaks päeva, kuni 17. augustil tuli käsk laadida polgud Vene rööpalaiusega raudteele ja minna Lublinisse.¹⁶ Soome polk jäi esialgu paigale. Veel 22. augustil kell 17.00 olid kaks pataljoni saanud käsu minna Petrokowi rajooni (ilmselt piirikaitset tugevdama), kuid tund aega hiljem muudeti käsk ära ja polk suunati samuti Lublinisse. Selleks ajaks olid diviisi ülejäänud osad juba lahingus, Soome polk sekkus 25. augustil Giełzewi juures.

¹³ Paksus kirjas on ära toodud polgud, kus teenis korraka vähemalt 200 eestlast.

¹⁴ Vladimir Struss (Voldemar Honga) oli pärit Eestimaa kubermangu talupoegadest. 1913–1914 oli Vladimiri sõjakoolis, kust läks otse rindele. Sai 6. novembril 1914 haavata. Eestis piirivalves. Hukati 1942. aastal. Vt. S. Volkov, J. Kulik. Oficery Rossijskoj pexoty. Moskva, 2020, lk. 347.

¹⁵ A. Kersnovski. Istorija Russkoj armii. Tom 3. Moskva, 1994, lk. 204.

¹⁶ VRSA, 2322.1.307 l. 1p (2).

Vene Edelarinde paremal tiival asuv 4. armee oli pärast esialgset ebaedu läinud pealtingile ja kaardivägi pidi seda rünnakut toetama. 24. augustil jõudis Soome polk Gielczewi, kus sai käsu minna appi Pauli polgule, kes oli olnud mitmendat päeva lahingus ja kandnud suuri kaotusi. Alamleitnant Vladimir Greimi juhitud 4. roodu sekkumine päästis Pauli polgu 3. pataljoni sissepiiramisest.¹⁷ Tähelepanu väärib, et juba selles esimeses lahingus täitis vastutusrikast ülesannet polgu üks nooremaid ohvitseri.¹⁸

25. augusti õhtul tõmbusid kaardiväe 2. jalaväediviisi osad tagasi, Soome polk võttis Gielczewi ümber sisse ringkaitse. Järgmisel päeval ründas Soome polk koos 82. Dagestani polgu ja grenaderikorpusse osadega vastase (ilmselt Austria-Ungari V korpus) kindlustatud positsiooni Dąbrówka metsa servas. Rünnak ebaõnnestus. Polgud segunesid traattõkete ees korratuks massiks ja valgusid tagasi oma positsioonidele.¹⁹ Järgmisel päeval rünnakut korraldati ja seekord edukalt. Keskpäevaks olid mõlemad kaevikuliinid võetud ja pärast täägivõitlust vastane metsast, mis, nagu selgus, oli laskepesi täis kaevatud ja kaitseks korralikult ette valmistatud, välja löödud.²⁰

Selles Soome polgu esimeses lahingus sai surma ja haavata või jäi kadunuks üle 50 eestlase, kellest enamik oli pärit Lõuna-Eestist.²¹ Soome polk kaotas 900 meest ehk ligemale veerandi koosseisust.

Järgmine tõsisem kokkupõrge vastasega oli Soome polgul 10.–13. oktoobrini Ivangorodi (Dęblin) juures, kui Wisła ületanud polk astus 10. oktoobril lahingusse, võimaldades diviisi teistel osadel jõe vasakul kaldal hargneda. Siin torkas silma Austria-Ungari üksuste erakordselt loid ja nüri tegevus rünnakul. 10. oktoobril toimus Soome polgu 1. pataljoni lõigus intsident, mille käigus osa rünnakule tulnud Austria-Ungari pataljoniist pöördus poolel teel tagasi, kuna teine osa andis end Soome polgu positsioonideni jõudes vangi.²² Wisła vasakul kaldal peetud lahingutes kaotas Soome polk üle 700 mehe. Eestlaste kaotused olid 35 meest.²³

1914. aasta novembris oli Soome polk kaitstes Jangroti küla piirkonnas (Krakówist põhjas). Polk kandis siin suuri kaotusi suurtükiväe tule läbi. Polgu vaatluspost, mis asus Jangroti Püha Johannese kiriku tornis, ei suutnud kuidagi tuvastada vastase patareide asukohta. Huvitava detailina võib märkida, et austerlased kasutasid siin vaatlejate eksitamiseks suurtükide mulaaže.

Eestlaste kaotused Jangrotis olid 34 meest.²⁴ Sõja esimese kolme kuuga oli Soome polk kaotanud umbes 70% koosseisust. Eestlaste kaotused neis kolmes lahinguepisoodis kokku olid 124 meest, kellest vähemalt 15 meest sai surma ja 30 jäi kadunuks. 18. novembril vahetas Soome polgu Jangrotis välja 23. jalaväediviisi 91. Dvinski polk, kus teenis sel ajal suurel arvul eestlasi (sellest lähemalt mõnes artiklisarja järgmises osas).

Kaardivägi 1915. aastal

Kaardiväe Soome polk (1915)

1915. aasta veebruariks oli eestlaste arv kaardiväe 2. jalaväediviisis taas kasvanud. Lisaks Soome polgule oli Eestist täiendust saanud ka grenaderipolk. Partiid ei olnud suured, kuid

¹⁷ VRSAA, 2586.2.912, l. 6p (12).

¹⁸ Alamleitnant Vladimir Greim oli sõja eel polgu õppekomando nooremohvitser. VRSAA, 408.1.918 l. 30–31.

¹⁹ VRSAA, 2586.2.912, l. 7–9.

²⁰ VRSAA, 2586.2.912, l. 9–11 (17–21).

²¹ VRSAA, 16196.1. Spisok poter na frontah Lejb-gvardii Finljandskogo polka s 24 avgusta po 27 avgusta 1914 g. Surma said vanem allohvitser Karl Leibak Pärnumaalt, Kirill Lipp Saaremaalt ning Juhan Orman ning Juhan Kogo Tartumalt.

²² VRSAA, 2322.1.309, l. 23 (3).

²³ VRSAA, 16196.1.86781. Surma said Jaan Kleis, Gustav Kelle, Georg Reich ja Franz Generalšin Võrumaalt, Gustav Priks Tartumalt ning Aleksander Veispak ja Heinrich Remask (?) Virumalt.

²⁴ VRSAA, 16196.1.36393. Spisok poter ´ nižnix činov Lejb-gvardii Finljandskogo polka s 4–28 nojabrja 1914 g. Surma said Võrumaa mehed Jakob Liivak, Varlam Sein ja Jüri Tenter ning Kristjan Laas Tartumalt.

1915. aasta veebruaris oli kummaski polgus hinnanguliselt umbes 200 eestlast. Soome polgu täiendus Eestist saabus Łomža lahingu ajaks, mis oli kogu sõja lõikes üks traagilisemaid. Sõjaajaloo seisukohast oli Soome polgu võitlus Łomža juures väheoluline episood lahingute seerias, mida tuntakse Augustówi operatsiooni nime all.

Operatsiooni käik on lühidalt järgmine. 1915. aasta veebruaris läksid kaks Saksa armeed Poola põhjaosas pealetungile eesmärgiga piirata sisse Vene 10. armeed. 10. armeed staap ei taibanud esialgu sakslaste manöövri ulatust ja kaotas palju aega. Olukorra tõsidusest saadi aru alles siis, kui sakslased olid armeed parema tiiva korpuse paisanud Leetu Kaunase ja Alytuse rajooni. XX korpus jäi taandumisega hiljaks, piirati 16. veebruaril Augustówi lähedal metsas sisse, tükeldati ja hävitati. Soome polgu 17. ja 18. veebruari rünnakuid Łomža juures tuleb vaadata nende sündmuste kontekstis.

7. veebruaril oli Soome polk diviisi reservis. 8. veebruaril löi 1. pataljon koos kaardiväe grenaderidega sakslased välja Jedwabnost.

10. veebruaril pidi Soome polgu 1. pataljon ründama vastase positsioone Jedwabno kalmistu juures, kuid kaks roodu hävitati kohe, kui need olid kaevikust väljunud. Rünnak jäeti ära.²⁵ 1. pataljon oli kaotanud hetkega kolmandiku meestest ja kõik nooremad ohvitserid.

10. veebruar oli õnnetu päev ka 3. pataljoni 11. roodule, mis pidi koos 1. Kaukaasia küti-polguga Siestrzanki juures tõrjuma sakslaste rünnakut. Lahingu algul oli Soome polgu rood reservis. Kui kütid sakslaste survele taanduma hakkasid, läks rood vasturünnakule, kuid sattus mõlema poole suurtükitele alla ja kaotas 50% koosseisust.²⁶

11.–13. veebruarini oli Soome polk pidevalt vastasega kontaktis, taludes suurtükitel ja lüües tagasi sakslaste rünnakuid, kui need üritasid tungida piki Bobri jõe läänekallast lõuna suunas.

17. veebruaril sai kaardiväe 2. jalaväediviis käsu minna rünnakule. Diviisi paremal tiival asunud Soome polk (1. ja 2. pataljon) pidi tegema koostööd 85. Viiburi polguga ja lööma sakslased välja kõrgendikult 74,4 ja sellega külgnevast metsast. Hommikul sadas tihedat lund, mis varjas pataljonide liikumise rünnaku lähtepositsioonile. Roodud võtsid ahelikku. Vahe-maa sakslaste positsioonideni oli umbes 1000 sammu, vasakul tiival 1300 sammu. Meestele jagati välja käärid okastraadi lõikamiseks.²⁷

Kohe kui roodud olid hakanud liikuma vastase positsioonide suunas, lumesadu lakkas. Sakslased avasid tule ja ahelikud heitsid maha. Valusalt nõelasid kuulipildujad, mis asusid ühel Witynie külast kagus asuval kõrgendikul. 1. pataljonil läks korda kõrgendik vallutada ja seal kaevuda. 2. pataljonil õnnestus aga edasi minna vaid 400 sammu. Tema olukord oli täbaram, sest asus tümal maal, kus ei olnud võimalik kaevuda. Roodud jäid kogu päevaks ja järgnevas ööks väljale lamama, kandes pidevalt kaotusi sakslaste tule tõttu. Lõpuks anti roodudele luba taanduda endistele positsioonidele. Midagi saavutamata kaotas Soome polk sel päeval 400 meest. 1. pataljoni riismed liideti koondrooduks, sama tehti 2. pataljoni 5. ja 7. rooduga.²⁸

Järgmisel päeval tuli käsk rünnakut korrata. Kaardivägi pidi toetama I armeekorpuse edenemist, minnes pealetungile Siestrzanki ja Witynie küla juures. Soome polk oli selleks ajaks olnud juba kümnekond päeva eesliinil ja kandnud suuri kaotusi. Eelmise päeva eba-õnnestunud rünnak päädis pika lamamisega märjal maal vastase tule all. Võib ette kujutada meeoleolu, mis valitses polgus rünnaku eel. Kuna Soome polgu kaotused olid olnud eelnevatel päevadel suured, siis anti polgule tugevduseks Pauli polgu üks pataljon, mis jäi koos 4. pataljoniga polgu reservi. Seega läksid 18. veebruaril rünnakule 1., 2. ja 3. pataljon.

²⁵ VRSAA, 2322.1.311, l. 30p–31.

²⁶ VRSAA, 2322.1.311, l. 31.

²⁷ VRSAA, 2322.1.311, l. 33–33p.

²⁸ VRSAA, 2322.1.311, l. 33p.

Rünnak pidi algama õhtul kell 19.30. Et Soome polgu positsioonid asusid 85. Viiburi polgu vasaku tiiva taga, pidi 85. polk ründama esimesena. Suurtükiväe ettevalmistav tulelööki oli planeeritud vaid 20 minutit. Seda arvati olevat piisavalt, et jalavägi jõuaks läbida vahemaa sakslaste positsioonideni. Rünnaku algus venis kaks tundi, kuid lõpuks avas Vene suurtükivägi tule. Pataljonid jätsid kuulipildujad maha ja väljusid kaevikutest.

Rünnak jäi kohe alguses toppama. Nimelt selgus, et 85. Viiburi polk ei olnud oma kaevikutest väljunud. Küsimuse peale, miks 85. polk edasi ei lähe, vastati, et polgus ei ole ohvitseri (17. veebruari rünnakus oli 85. polk kaotanud peaaegu kõik ohvitserid).²⁹ Samal ajal helistas diviisiülem Soome polgu staapi ja luges telefonis ette armeejuhataja telegrammi, milles süüdistati Soome polku, et see on 85. polgu hätta jätnud. Kuna 85. polk oli vahepeal veel tagasi tõmbunud ja asus Soome polgust nüüd paarsada sammu tagapool, ei pidanud polgu ülem avatud parema tiiva tõttu võimalikuks rünnata. Nii jäid mõlemad polgud esialgu paigale. Põrutada saanud 2. pataljoni ülema asemel juhtimise üle võtnud leitnant Zauškevits teatas, et märja pinnase tõttu ei saa kaevuda ja roodud lamavad sõna otseses mõttes vees. Veel ühte päeva märjas lumes lamamist ei oleks mehed Zauškevitsi sõnul välja kannatanud.³⁰

Peagi sai diviisiülem kõrgemal asuvast staabist uue kõne, milles taas süüdistati kaardiväge, et see ei lähe edasi. Diviisiülem kindralmajor Teplov vastas, et Soome polk jääks edasi liikudes tulekotti, kuid nõustus, et kui kaardiväge süüdistatakse arguses, peab ründama. Tähelepanu väärib Teplovi märkus, et „kaardivägi käitub siis, nagu ei oleks 85. polku olemas“.³¹ Ilmselt pidi see tähendama midagi sellist, et 85. Viiburi polk on kaotanud kaardiväge Soome polgu silmis oma au.

Polgu ajutine ülem polkovnik Voronov (polguülem oli haigestunud) ei olnud esialgu kindel, kas ta peab minema edasi või taanduma, ja küsis diviisi staabist üle. Sealt kinnitati, et polk peab minema rünnakule. Mõne aja pärast helistas Teplov Voronovile veendumaks, et see on käsud edastanud. Voronov vastas jaatavalt. Kell 4.55 hommikul väljus Soome polk lõpuks kaevikutest ja läks rünnakule. Tunni ajaga jõudsid 2. ja 3. pataljon vastase positsioonideni Witynie küla juures, pressisid end traattõketest läbi ja tungisid korratu massina sakslaste kaevikutesse.³² Vallutanud kolm kaevikuliini, jõuti vastast jälitades Witynie külla, kus lahingus ellujäänute sõnul võeti vange ja trofeesid. Hakkas valgenema, kui tiibadel ilmusid nähtavale sakslaste ahelikud. Sõjategevuse päevikust ei selgu, kas 2. ja 3. pataljon jõudsid oma kuulipildujad järele tuua, kuid see näib vähetõenäoline. Saksa kuulipildujad niisid traattõkete taha lõksu jäänud 2. ja 3. pataljoni roodused, mille riismed hukkusid ebavõrdses lähivõitluses.

Sõjategevuse päevikut lugedes jääb selgusetuks, mida tegi lahingu ajal polkovnik Voronov. Puuduvad igasugused märgid polgu juhtimise või näiteks reservi kasutamise kohta. Päevikus on kirjas, et kella 9 paiku hommikul tuli polgu staapi haavatud 9. roodu allohvitser, kes teatas, et neil õnnestus sakslaste positsioonidest läbi murda ja tungida Witynie külla, kus 2. ja 3. pataljon sisse piirati ja hävitati. Lisaks tuli kirjalik teade alamleitnant Vsevolod Rodoljatil, kes istus sakslaste kaevikus ja palus abi. Kuna Rodoljati teatis oli kirjutatud 6.45, siis arvas Voronov, et abi on hiljaks jäänud, ega reageerinud sellele. Miks Rodoljati teade nii hilja kohale jõudis ja kas päevikus esitatud andmed kellaegade kohta on tõesed, ei saa me ilmselt kunagi teada. Lahingust eluga pääsenud sõdurite sõnul kuulsid nad Witynies polgu nooremate ohvitseride (Zauškevits II, Rodoljati, Tšepurov) karjumist: „Lööge lurjuseid täakidega (beite merzavtsev štökami)“, kuni tulistamine lõppes ja hääled vaikusid.³³

Samal ajal, kui 2. ja 3. pataljon võitlesid Witynie juures, laskus 1. pataljon kõrgendiku 74,4 jalamil oleva oru põhja. Alustades sealt tõusu järgmisele künkale, satuti tugeva tule alla.

²⁹ VRSAA, 2322.1.311, l. 34p.

³⁰ VRSAA, 2322.1.311, l. 34p–35.

³¹ Samas.

³² VRSAA, 2322.1.311, l. 35p–36.

³³ VRSAA, 2322.1.311, l. 36p.

Pataljoni ülema kapten Põzevi sõnul jõudis traattõketeni vaid 50 meest. Kohe ilmusid metsast nähtavale sakslaste ahelikud, kes hävitasid 1. pataljoni riismed. Umbes 20 meest langes vangi. Kapten Põzev sai haavata ja jäi ellu tänu sellele, et teda peeti surnuks. Selili lamades lükkas ta end jalgadega edasi kuus tundi, kuni jõudis lõpuks Vene positsioonideni.³⁴

Soome polk kaotas umbes 1600 meest, kellest 1300 jäid lahinguväljal kadunuks. Eestlaste kaotused olid samuti suured – vähemalt 120 meest (enamik neist teadmata kadunud).³⁵

Järgmine tõsine katsumus Soome polgule tuli 1915. aasta suvel, kui Saksa väed olid läinud Wisła ja Bugi vahel pealetungile eesmärgiga suruda Vene väed Poolast välja. Kaardivägi taandus kuu aega lahingutega Krasnostawist Bresti. Sel ajal oli Soome polgus hinnanguliselt umbes 150 eestlast. Taandumise ajal üritas Soome polk 20. juulil minna vasturünnakule, mis ebaõnnestus. Mis täpselt juhtus, ei ole teada, sest polgu sõjategevuse päevikus selle päeva sissekanne puudub.³⁶ 23. juulil istus polk kaitses, taludes Saksa suurtükiväe turmtuld, mis oli polgu päeviku järgi nii tihe, et lahinguvälja ei olnud näha ja pidevad plahvatusteseeriad segasid vaatlust.³⁷ 20.–23. juulini langes rivist välja ligi pool sel ajal polgus teeninud eestlastest (umbes 70 meest).³⁸

8. augustil laaditi kaardiväe 2. jalaväediviisi Brestis raudteele ja viidi Leetu. Järgnesid lahingud Vilniuse ümbruses 17.–23. augustini, kus Soome polgu ridades sai surma ja haavata veel üle 70 eestlase.³⁹ Seega olid 1915. aasta septembriks eestlased Soome polgus otsa saanud. Järgnevate lahingute järel koostatud kaotuste nimekirjades võib leida vaid üksikuid eesti nimesid.

Kaardiväe grenaderipolk (1915)

Esimese maailmasõja algul teenis kaardiväe grenaderipolgus vähe eestlasi. 1914. aasta lõpus või 1915. aasta algul tuli polku väike grupp Eestist mobiliseeritud mehi. Veebruaris Jedwabno juures peetud lahingute ajal oli grenaderipolgus umbes 200 eestlast. Eestlaste kaotused siin olid pisut üle 50 mehe.⁴⁰ Grenaderipolk saabus Jedwabno rajooni pärast 48 tundi kestnud rännakmarssi. 4. veebruaril oli kaardiväe 2. jalaväediviisi saanud käsu koonduda Białystoki lähistel. 5. veebruaril tegi grenaderipolk umbes 45 versta pikkuse marsi Białystoki suunas, jõudes õhtuks Duchny-Wieluny, Śliwowo-Łopienite rajooni. Vaevalt kohale jõudnud, sai polk käsu minna tuldud teed tagasi Łomżasse. Seega kattis grenaderipolk kahe ööpäevaga umbes 90 versta. Pole ime, et kolonn venis pikaks ja oli palju mahajääjaid. Lisaks selgus, et polgule Łomžas välja jagatud saabastel (1000 paari) olid kartongist kotsad.⁴¹ Paljud mehed rikkusid selle marsiga oma jalad. Kõige rängem katsumus ootas grenaderipolku 1915. aasta juulis. 6.–10. juulini Krupe küla juures (Krasnostawist põhjas) toimunud lahinguga kirjutas

³⁴ VRSAA, 2322.1.311, l. 36.

³⁵ VRSAA, 16196.1. Nr. 136620. Spisok poter´ niznix činov Lejb-gvardii Finljandskogo polka. Nende väheste seas, kes pääsesid lahingust haavatuna, olid Aleksander Prei Saaremaalt, Mart Kasper ja Jüri Jalakas Viljandimaalt, Hans Liis Karksist, Aleksander Treiman Suigust, August Metsik, Taavet Tamm ja Peeter Rosman Tartumaalt, Jaan Aberman ja Mihkel Jakobson Pärnumaalt. Lahingus jäid kadunuks Juhan Lelle, Ivan Lensment ja August Vaht Pärnumaalt, Villem Saar Kuressaarest, Vassili Lepik Saaremaalt jt.

³⁶ VRSAA, 2586.2.914, l. 8 (15).

³⁷ VRSAA, 2586.2.914, l. 9p (19).

³⁸ Surma said Joosep Rosenstraus Järvamaalt, Fjodor Brus Pärnust, Jaan Paju Tartust, Mihkel Palk ja Albert Varvas Mustjalast, Jaan Timme ja Ivan Lepik Tartumaalt. VRSAA, 16196.1. Nr. 252118. Spisok poter´ niznix činov Lejb-gvardii Finljandskogo polka v boju pod g. Xolmom s 5 ijulja po 3 avgusta 1915 goda.

³⁹ Samas. Langesid Hans Viideman Paslepast, Mihkel Tohver Torist, Villem Rentnik Pärnumaalt, Hugo Lepp Reolast, Peeter Lossmann Tartumaalt ja August Laptin? Vana-Tänassilmast.

⁴⁰ VRSAA, 16196.1. Nr. 136620 (nimekirjad on roodude kaupa). Surma said Johannes Kõrtsi Võhmutast, Aleksei Lemberg ja Jaan Kärner Kogulast, Martin Vestman Tõstamaalt, Jaan Kiviselg Torist jmt.

⁴¹ VRSAA, 2322.1.311, l. 9 (1).

Öösel sadas ja pataljonid otsisid hommikuni neile määratud kaevikuid. Valgenedes selgus, et 1. brigaadi (Moskva ja grenaderipolk) positsiooni keskosas kaevikud puudusid ja osa parema tiiva kaevikuid asetses vaid 100 meetri kaugusel metsast. Olemasolevad kaevikud ei olnud täisprofiilis, puudusid neid ühendavad jooksukraavid ja varjendid.⁴³ Juba järgmisel päeval tuli selle lohakalt rajatud positsiooni eest maksta ränka hinda.

6. juuli hommikul kella seitsme paiku märgati sakslaste lähenemist. Luurajad taandusid üle Wieprzi jõe ja lõhkusid ülekäigud. Kell 11 avas Saksa suurtükivägi tule ja kaks tundi hiljem tuli jalavägi rünnakule. Pärastlõunal koondasid sakslased tule 2. pataljoni 7. roodu vastu, mille üks rühm asus ette nihutatud positsioonil. Rühm hukkus. 7. roodu ülem saatis samasse kohta valvemeeskonna (karauuli), mis samuti hävitati. Selle järel saatis roodu ülem neljast mehest koosneva luurepiilkonna, mille kaks meest said kohe surma ja kaks haavata.⁴⁴ Saksa suurtükivägi oli sektori eelnevalt korralikult sisse lasknud. Polk säilitas oma positsioonid.

7. juuli hommikul kell seitse avas Saksa raskesuurtükivägi uuesti tule. Eriti ägedalt tulistati reduuti, mis oli polgu kaitsepositsiooni üks tugipunkte. Kell 10 hommikul tulid sakslased 4. pataljoni (13. ja 14. rood) vasturünnakule. 13. rood lõi rünnaku tagasi, kuid 14. roodus sai rooduülem surma ja rood taandus. Peagi avastas luure, et vastase hõivatud 14. roodu kaevikud on nõrgalt mehitatud. Pimeduse saabudes läks välja kaheksameheline komando, mis tungis granaate visates 14. roodu kaevikusse ja tappis tääkidega seal olnud sakslased. Kaevik varistati sisse.⁴⁵ Öösel toodi diviisi reservis olnud 3. pataljon polgu reservi, kuid hommikul käsutati tagasi. Hiljem selgus, et see oli viga.

8. juuli hommikul alustas Saksa suurtükivägi uuesti reduudi „triikimist“. Kell üheksa sai reduudi kaitset juhtinud 6. roodu ülem staabikapten Danilevski kuuli pähe. Sakslased tulid rünnakule ja murdsid reduuti sisse. Lipnik Avilov läks ainsa reservis olnud rühmaga vasturünnakule, kuid löödi tagasi – jõud olid liiga ebavõrdsed. Reduudist eluga pääsenud mehed liitusid 5. roodu ja 1. pataljoni poolrooduga (lipnik Hartšev), mis oli appi saadetud. Tegelikult nõudis olukord reduudis asunud 2. pataljoni abistamist märksa suuremate jõududega. Diviisi reservis olnud 3. pataljon kupatati nüüd eesliinile, kuhu see jõudis kella kahe paiku pärast lõunat.⁴⁶ 9. rood üritas reduuti tagasi võtta, kuid katse ebaõnnestus, mõlemad roodu juhtinud ohvitserid said surma. Öösel ründasid 10. ja 11. rood veel kord, kuid reduuti vallutada ei õnnestunud.⁴⁷

9. juulil oli grenaderipolk endiselt kaitsel. Sakslased tulid päeva jooksul neli korda rünnakule, kuid löödi tagasi. Sellesse päeva jääb üks võrdlemisi tüüpiline näide Vene jala- ja suurtükiväe koostööst. Grenaderipolgu ülem tahtis likvideerida üht enda positsiooni vasaku tiiva ees asuvat kuulipildujat ja küsis suurtükiväelt abi. Patarei tulistas šrapnelliga, mis ei andnud aga tulemusi. Kui grenaderipolgu ülem tegi ettepaneku kasutada granaati, vastas patareiülem keeldumisega. Lahingust kokkuvõtet tehes nentis grenaderipolgu ülem, et lõpuks olid ka šrapnellid raisatud, sest kuulipilduja jäi alles ja niitis järgmisel päeval rünnakule läinud grenadere flankeeriva tulega.⁴⁸

Hilisõhtul sai grenaderipolgu ülem käsu ilmuda korpuse staapi. Kohale jõudnud, öeldi talle, et rinne läheb vähem kui tunni pärast pealetungile. Grenaderipolgu ülema vastuväited, et nii kiiresti ei saa rünnakule minna, et vaja on teha ettevalmistusi ja mõistlik oleks rünnak 24 tunni võrra edasi lükata, jäid tähelepanuta.⁴⁹ Huvitav on selle juures kaardiväekorpuse

⁴³ Samas.

⁴⁴ VRSAA, 2322.1.312, l. 40p (2).

⁴⁵ Samas.

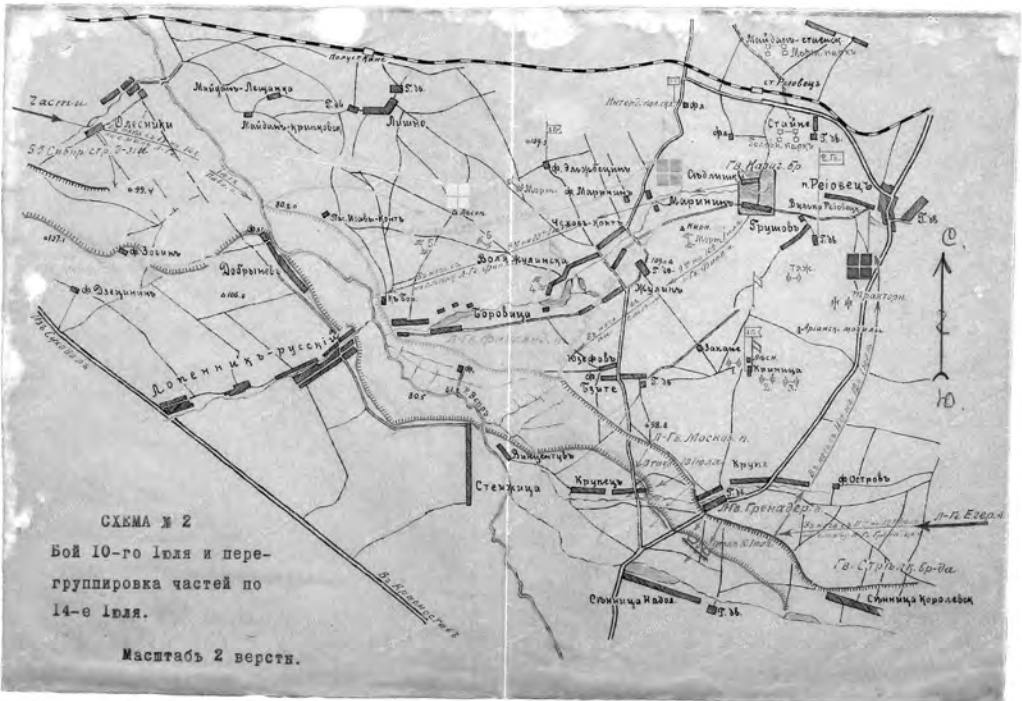
⁴⁶ VRSAA, 2322.1.312, l. 41 (3).

⁴⁷ VRSAA, 2322.1.312, l. 42.

⁴⁸ VRSAA, 2322.1.322, l. 44–44p (9–10).

⁴⁹ VRSAA, 2322.1.312, l. 42 (5).

Ümbergrupeerumise skeem 10.07.1915.

ülema kindral Bezobrazovi väljendatud seisukoht: tema peab rünnakukäsu andma, alluvate üksuste ülemad vaadaku ise, kus ja kuidas nad ründavad.⁵⁰ Sellega veeretab kaardiväekorpuse ülem endalt sisuliselt vastutuse, andes mõista, et tema ei juhi. Tagajärjeks oli mitu isoleeritud rünnakut kaardiväekorpuse rindel, mis ei toonud kaasa midagi peale ränkade kaotuste ja Georgi ristide. Polgud tegutsesid iseseisvalt, koordineeritud tegevust nende vahel ei olnud.⁵¹

Grenaderipolgu ülem jõudis polku tagasi kell kaks öösel. Eesliinil käis tulevahetus. Telefoniside oli katkenud, selle parandamine võttis kaks tundi. Hakkas valgenema ja oli selge, et öisest rünnakust ei tule midagi välja. Päevavalges ei tahetud aga rünnata sakslaste suurtükiväe suure ülekaalu tõttu. Grenaderipolgu sõjategevuse päevikust nähtub, et polgu ülem viivitas rünnakuga, lootes venitada õhtuni, kuid oli lõpuks sunnitud kõrgema staabi survele järele andma. Kell 8.30 kõlas rünnakusignaal – patarei kolm kogupauku. Grenaderipolk, mis oli eelnevatel päevadel juba kaotanud ligi veerandi koosseisust, läks rünnakule nii laial rindel, et olnuks ruumi tervele diviisile.⁵² Lootust edule oli vähe. Roodusid juhtisid noored ohvitserid, 3. pataljoni viis reduudi vastu rünnakule leitnant (Molnar).

Pärast signaali saamist liikusid grenaderid kiiresti edasi tulistamiseks peatumata ja tungisid saksa kaevikutesse. 11. ja 12. rood mürdsid sisse reduuti, mida kaitses Preisi kaardiväe 3. grenaderirügemendi umbes pataljoni suurune üksus.⁵³ Võideldi raevukalt, ennast ja vastast säästmata. Päeva kokkuvõttes võib öelda, et grenaderid mürdsid Saksa kaitsepositsiooni sisse, kuid edu arendada ei suutnud. Korralikuks läbimurdeks oleks siia vaja olnud veel vähemalt ühte polku, kuid nagu selles sõjas sageli juhtus, naelutas Saksa suurtükivägi Vene reservid

⁵⁰ VRSAA, 2322.1.312, l. 41 (5).

⁵¹ Jäägripolgu ülem ütles, et ei ründa enne, kui grenaderid on hõivanud ala Krupest lõunas. Moskva polgu ülem ütles, et tema polk ei ole võimeline rünnakule minema. Pauli polk oli ajaks, kui grenaderid rünnakule läksid, juba lahingust välja tõmmatud. VRSAA, 2322.1.312, l. 42–42p.

⁵² Polgu rinne oli tavaliselt 4, diviisi oma 8 versta lai. Polk ründas 1,5 versta ja diviisi 3 versta laiusel rindel.

⁵³ VRSAA, 2322.1.322, l. 42p (6).

1915. aastal kaardiväe grenaderipolku juhatanud Konstantin Rölski oli hiljem I kaardiväe korpuse staabiülem. 1918. aastal astus Punaarmeele.

Kuigi kaua Vene kaardivägi oma positsioone Krupe juures hoida ei suutnud. Järgnes taandumine Bresti, mis toimus päev-päevalt sarnase mustri järgi. Kaardiväe polgud üritasid öösel end vastasest lahti rebida, päeval jõudsid sakslased järele ja hoidsid kuni pimedani venelaste positsioone suurtükiväljal all. 1915. aasta sügisel viidi kogu kaardivägi tagalasse pikale puhkusele, kus nad viibisid 1916. aasta suveni.

Kaardivägi 1916. aastal

1916. aasta suvi ja sügis kujunesid Vene kaardiväe jaoks veel rängemaks katsumuseks, kui olid lahingud Poolas aasta varem. Võitlus Kovel'i pärast oli osa Lutski läbimurdes, mida tuntakse

(siin kaardiväe Semjonovi polk) paigale ega lasknud sekkuda. Läbimurde järel passisid grenaderid mõnda aega metsas sakslaste suurtükiväljal all, pimeduse saabudes läksid tagasi Saksa kaitsepositsiooni esimese liini kaevikutesse.

11. juuli hommikul avas Saksa suurtükivägi uuesti tule. Kuna teised polgud ei olnud nõus rünnakule minema, käskis grenaderipolgu ülem oma meestel kaevikutest ja reduudist ära tulla, et vältida asjatuid kaotusi. Öösel vahetas kaardiväe Semjonovi polk grenaderid välja.⁵⁴

Vene väejuhatust jäi rahule. Preisi kaardivägi oli saanud rappid ja sunnitud asuma ajutiselt kaitsele. Vene kaardivägi säilitas silmapilguks positsioonid Krupe juures. Kümnekond grenaderipolgu ohvitseri pälvil Krupe lahingute eest Georgi ordeni või mõõga, mitmed neist postuumselt.⁵⁵

Eestlaste kaotused olid ligi 350 meest.⁵⁶ Surma sai 18, haavata 200 ja kadunuks jäi üle 100 mehe. Arvestades lahingu ägedust ja seda, et rohkem kui 100 meest jäi kadunuks, võib arvata, et Krupe all langenud eestlaste arv oli oluliselt suurem.

⁵⁴ VRSAA, 2322.1.322, l. 43p (8).

⁵⁵ Krupe lahing sünnitas hulga legende. Aleksei Kersnovski kirjutab Vene armee ajaloo neljandas köites, kuidas kaardiväe grenaderipolgu 4. pataljoni ülem Sudravski laskis ennast haavatuna kanda roodude ees ja suri polgu lauluga huultel Saksa kaeviku rännakul. – A. Kersnovski. Istorija Russkoj armii. Tom IV, lk. 181–182. Georgi ordeni kangelasteo kirjelduses on öeldud, et Sudravski tungis esimesena sakslaste kaevikutesse. VRSAA, 400.12.519. Nr. 519, Prikaz vojskam 3 Armii Zapadnogo fronta. 26 sentjabrja 1915 g. Grenaderipolgu koostatud Sudravski kangelasteo kirjeldus ütleb, et ta sai surma 200 sammu enne Saksa positsioonideni jõudmist. VRSAA, 2322.1.322, l.15.

⁵⁶ VRSAA, 16196.1. Nr. 252118 Spisok nižim činam 4 roty Lejb-gvardii Grenaderskogo polka ubitym, ranenym i propavšim bez vesti v bojax s 6 po 12 ijulja 1915 goda prid. Krupe Ljublinskoj gub. Surma said Juhan Veispak Virumaalt Maarjast, Juhan Karing Martnast, Tanel Toomast Virumaalt, Martin Brode Errast, Peeter Juhanson Saadjärvelt, Johannes Leppik Koorastest, Jaan Reim Luke, Juhan Kadarik Laimjalast, August Michelson Vana-Antslast, Villem Link Saaremaalt. Juhan Samuelson Vändrast, Ivan Sternfeld Reiust. Pärast Krupe (?) grenaderipolk veel mitmel korral lahingus. Neis võitlustes langesid Anton Luik Massust, Martin Portman (?) Koigist, Vassili Puissepp Pärnumaalt ja Anton Koltsov Võrumaalt.

ka Brussilovi läbimurde nime all. On avaldatud arvamust, et läbimurre Lutski juures päästis Itaalia (Austria-Ungari oli sunnitud Itaalia rindelt osa vägesid ära tooma) ning kallutas Rumeeniat sõtta astuma. Kaardiväe rünnakud Kovelile olid selle operatsiooni viimane, kolmas faas, mis ei muutnud enam midagi. Kõik, mis läbimurdega oli saavutatud, oli saavutatud.

26. juunil 1916 väljastas Stavka direktiivi, mille järgi lähevad Edelarinde armeed pealetungile eesmärgiga vallutada Kovel ja tungida Saksa vägede Pinski grupi (Gronau) tagalasse.⁵⁷ Juuli algul paisati strateegiline reserv, kuhu kuulusid ka pikalt puhanud kaardiväe korpused, Edelarindele. Kaardiväe ning I ja XXX armeekorpuse baasil formeeriti uus armee (Eriarmee), mis läks 15. juulil Koveli suunas rünnakule. Võitlused Koveli pärast kestsid vaheaegadega kuni septembrini. Korduvatest katsetest hoolimata ei õnnestunud Kovelit vallutada. Kaardivägi jooksis verest tühjaks, üritades tuima järjekindlusega soisel maastikul otserünnakutega vastase kindlustatud positsioonidest läbi murda. Oktoobriks olid kaardiväest alles riismed. Neis lahingutes osales hinnanguliselt rohkem kui 1200 eestlast. Võitlus Koveli pärast, tuntud ka Stohodi (Stuhhodi) jõe lahingute nime all, olid eestlaste jaoks sõja ühed ohvriterohkemad. Vaatame järgnevalt nende lahingute algust kaardiväe 3. jalaväediviisi näitel.

Kaardiväe 3. jalaväediviisi

Võrreldes kaardiväe 2. jalaväediviisiga teenis kaardiväe 3. jalaväediviisis vähem eestlasi. Sõja algul võis diviisi polkudes kokku olla sadakond eestlast. 1915. aasta suvel oli see arv umbes 300 ja 1916. aastal suvel Koveli lahingute ajal ilmselt üle 500. Kõige rohkem eestlasi teenis Leedu ja Käkisalmi polgus. Mõnevõrra vähem oli eestlasi Petrogradi polgus, Volöonia polgus oli aga eestlasi kogu sõja vältel vaid vähesel arvul.

Sõja algul oli kaardiväe korpusest eraldatud 3. diviis, mis lülitati I armeekorpuse koosseisu ülesandega julgestada Ida-Preisimaale tunginud Vene 2. armee vasakut tiiba. Ida-Preisimaa operatsioon lõppes katastroofiga ning I korpus jagas 2. armee traagilist saatust. Käkisalmi polk piirati 15. augustil Soldau (Działdowo) juures sisse ja hävitati. Tagasi Venemaale jõudis vaid sadakond meest. Suurem osa polgu kaotuste nimekirjas on märkega „teadmata kadunud“. Viimaste seas oli ka 30 eestlast.⁵⁸

Pärast Ida-Preisimaa hävingut tuli Käkisalmi polk sisuliselt uuesti formeerida. Selle käigus sattusid sinna mõned eesti soost ohvitserid. 1914. aasta sügisel polku alamleitnant Vladimir Struss ning reservlipnikud Theodor Käärik ja Jüri Kivistik.⁵⁹

1915. aasta märtsis osales kaardiväe 3. jalaväediviis lahingutes Jednorozeci piirkonnas. Seal sai surma ja haavata või jäi kadunuks 110 eestlast. Seejuures kandis Käkisalmi polk 1. märtsi öises lahingus kaotusi ebatäpse luureinfo tõttu – sakslased ründasid suunast (Cierpięta), mis pidi olema Vene vägede kontrolli all.⁶⁰

1915. aasta septembris-oktoobris osales Leedu polk lahingutes Viliya (Neris) jõe ääres ja Smarhońi piirkonnas. Seal langes, sai haavata või jäi kadunuks umbes 70 eestlast.⁶¹

⁵⁷ A. Kersnovski. Istorija Russkoj Armii. Tom IV, lk. 69.

⁵⁸ VRSA, 16196.1. Nr. 136576. Spisok voinskix činov Lejb-gvardii Keksgol' mskogo polka ubityx, propavšix bez vesti i vzjatyx v plen neprijatelem, a takže ranenyx i kontužennyx s 15 po 17 avgusta 1914 g. Kadunuks jäid Oskar Lippur Pajusist, Vladimir Kask Uulust, Jaan Mägi Vastsemõisast, Richard Nurmberg Saadjärvelt, Albert Teinfeld Olustverest, Oskar Meos Elistverest, Jüri Lillak Kabalast, Vassili Kask Laimjalast, Rudolf Kivistik Puurmannist jt.

⁵⁹ Theodor Käärik (1889–1940) oli Eesti riigiametnik. Jüri Kivistik langes lahingus 1915. aasta juunis.

⁶⁰ VRSA, 2578.2.690, lk. 9p. Selles lahingus said surma Aleksander Udeberg Järvamaalt, Jüri Klaust Väinjärvelt, Hans Meubau Rutikverest ja Ado Vois Kasaritsast.

⁶¹ Üle 20 mehe olid pärit Saaremaalt. Surma said Karl Tiitson ja Peeter Kose Abrukalt, Mihhail Korv Muhust, Paul Sokk Võrumaalt jt. VRSA, 16196.1.4022.

Trysten ja Voronchyn (15. juuli 1916)

1916. aasta suvel teenis kaardiväe 3. jalaväediviisi polkudes üle 500 eestlase. Kõige rohkem eestlasi oli Käkisalmla ja Leedu polgus, kummaski umbes 200 meest. Petrogradi polgus oli kuni sadakond ja Volõõnia polgus mõnikümme eestlast.

Trysteni kindlustatud positsiooni vallutamine Kovelil lahingute esimesel päeval oli kaardiväe 3. jalaväediviisi ja kogu Vene kaardiväe üks säravamaid episoodide selles sõjas. Kuigi vastase rindest õnnestus läbi murda, siis nagu kordi varemgi edu arendada ei suudetud. Nii ei olnud edu Trysteni juures taas midagi enam kui taktikaline. Võeti vange ja trofeesid, kuid suure kaardi peal muutus vähe. Selle rünnaku käigus sai Käkisalmla polgus surma, haavata või jäi kadunuks üle 100 eestlase,⁶² Petrogradi polgus 30⁶³ ja neile appi tulnud Leedu polgus 75.⁶⁴ Vaatame järgnevalt nende kolme polgu tegevust selles lahingus.

15. juuli hommikul paiknesid diviisi osad järgmiselt: vasakul tiival oli Petrogradi polk, paremal Käkisalmla polk ja Leedu polk astmena nende taga. Volõõnia polk oli diviisi reservis. Selleks, et saada aru, mis toimus 15. juulil, tuleb vaadata diviisi manöövriskemi. Seal nähtub, et vasakul tiival asuva Petrogradi polgu lähtepeitsioon oli rünnakuks ülimalt ebasoodne. Taas ei vastanud Vene vägede asetus taktikalisele olukorrale. Polgu sõjategevuse päeviku väitel oli selle põhjuseks asjaolu, et polk sai eesliinile asudes vastase positsioonide asukohast ebatäpsed andmed. Lühidalt öeldes oli polgu asetus selline, et rünnakule minnes pidi vasak tiib liikuma vastase kaevikute liini eest läbi, tehes sellega endast suurepärase sihtmärgi. Rünnaku eel käis polgu positsioone inspekteerimas brigaadiülem Bukovski (seesama, kes aasta tagasi Krupe juures oli nõudnud grenaderidelt esimesena rünnakule minekut).⁶⁵ Mida kindral arvas, ei ole teada, kuid manöövriskemi ei muudetud (võimalik, et ajanappus ei lubanud hakata uut plaani koostama). Vasakult lähtuva ohu likvideerimine tehti ülesandeks 500. Inguli polgule, kes pidi ründama esimesena (Voronchyni suunas).

Nagu suuremate pealetungide eel tavaks, sai ka Petrogradi polk viimasel tunnil täiendust kolme marsiroodu kujul. Kellest see täiendus koosnes ja kas selle hulgas oli ka eestlasi, ei ole teada.

Ettevalmistav tulelööki algas kell pool kuus hommikul ja kestis pausidega kella üheni päeval. Kell 11 käisid luurajad traattõkete juures ja tuvastasid, et need on purustatud vaid osaliselt.⁶⁶ Polgu ülem teavitas sellest suurtükiväe ülemat (kaardiväe 3. suurtükibrigaadi 2. divisjon), paludes muuta laskesektorit, kuid sai vastuseks, et patareid asuvad metsas ja laskesektorit muuta ei ole võimalik.⁶⁷

Petrogradi polk ründas lainetena. Esimese laine moodustasid 8., 6., 9. ja 12. rood, nende järel läksid 5., 7., 10. ja 11. rood.⁶⁸ Kohe kaevikutest väljudes jäi esimene laine tugeva vasakult

⁶² VRSAA, 16196. Nr. 159539. Spisok voinskix činov Lejb-gvardii Keksgol'nskogo polka ubityx, propavšix bez vesti i vzjatyx v plen neprijatelem, a takže ranenyx i kontužennyx s 15 po 17 ijulja 1916 g. Surma said Hugo-Heinrich Kuusik Roelast, Otto Tents Vastse-Kuustest, Peeter Margus Tartumaalt, Ivan Pelter Pärsamaalt.

⁶³ VRSAA, 16196.1. Nr. 7584. Spisok voinskix činov Lejb-gvardii Petrogradskogo polka ubityx, propavšix bez vesti i vzjatyx v plen neprijatelem, a takže ranenyx i kontužennyx s ijulja po 1 oktjabrja 1916 g. Surma said Aleksander Pihl Lümandast, Harald Kotka Sutlepast, Erik Rumbert Tallinnast ja Rudolf Puiman Toolamaalt.

⁶⁴ VRSAA, 16196.1. Nr. 3106. Spisok nižnim činam Lejb-gvardii Litovskogo polka ubitym, ranenym, kontužennym i propavšim bez vesti s 11 po 15 ijulja 1916. g. Vključitel'n. Surma said Gustav Liivat Saadjärvelt, Georg Puusild Jõõprest, August Vella Raikkülast, Jaan Grünvald Harjumaalt.

⁶⁵ VRSAA, 2582.2.129, l. 2p.

⁶⁶ VRSAA, 2582.2.129, l. 3p.

⁶⁷ VRSAA, 2582.2.129, l. 4. Siin võib olla mitu põhjust. Üks võimalus on, et patareid asusid metsalagendikul, kus laskesektorit muutmise võib olla keeruline. Samas võis ka olla, et kardeti vastase suurtükiväe ja kiirustati positsiooni vahetama.

⁶⁸ VRSAA, 2582.2.129, l. 3p.

lähtuva tule alla. Selgus, et 500. polk, kes pidi katma Petrogradi polgu vasakut tiiba, ei olnud kaevikutest väljunud. Olukord sarnanes sellega, mida nägime 1915. aasta veebruaris Łomża juures. Vastase kaevikuteni jõudsid vaid paremal tiival asunud 5. ja 8. rood, mida flankeeriv tuli vasakult kõige vähem mõjutas. Ülejäänud roodud pöörasid instinktiivselt rindega vasakule vastase suunas, mille tagajärjel tekkis Petrogradi ja Käkisalml polgu vahele lõhe, kuhu suunati Leedu polgu 3. ja 4. pataljon.⁶⁹

Kell 14.30 tegi Petrogradi polgu 3. pataljon uuesti katset kaevikust väljuda. Selleks ajaks oli pataljonis rivis veel vaid kaks ohvitseri ja roodud olid sulanud ühtseks massiks. Koos Leedu polgu kahe pataljoniga õnnestus lõpuks vastase positsioonile sisse murda, kuid selle eest tuli maksta ränka hinda. Polk kaotas paari tunniga üle 1800 mehe ehk ligi poole koosseisust.⁷⁰

Käkisalml polgu lahingutegevuse päeviku 15. juuli sissekanne on napp, mis tundub kummaline, sest polk kaotas sel päeval 2000 meest ehk poole koosseisust. Päeviku 15. juuli sissekande võib kokku võtta lühidalt: polk täitis ülesande, Trysteni taga asuv kõrgendik vallutati. Võeti üle 400 vangi ja trofeesid. 16. juulil koondati polgu riismed kahte pataljoni.⁷¹

Leedu polk asus rünnaku algul Petrogradi ja Käkisalml polgu taga ja pidi neid toetama. Nagu öeldud, läksid 3. ja 4. pataljon appi Petrogradi polgule, mis oli kaldunud ülal mainitud põhjustel esialgselt rünnaku suunast kõrvale. Kell 14.00 tuli käsk saata 1. ja 2. pataljon appi Käkisalml polgule, kes oli vallutanud esimese kaevikuliini. Leedu polgu pataljonid liikusid kiiresti edasi, mürdsid läbi traattõkete, mis polgu päeviku järgi olid täiesti terved. Ühes varjendis üritasid üheksa Austria ohvitseri end revolvrtega kaitsta. Varjendisse visati granaat, kaks ohvitseri vangistati, teised tapeti tääkidega. Samas surmati ka üks Saksa kindral, kellelt võeti dokumendid ja rinnalt Raudrist.⁷² Kell 17.00 oli 1. pataljonis rivis vaid üks ohvitser ja mõned allohvitserid. Ülejäänud ohvitserid, veltveebid, rühmaülemad ja suur osa jaoulematest olid rivist väljas. 2. pataljonis oli rivis üks leitnant, kaks veltveebit ja mõned allohvitserid. Leedu polgu 1. ja 2. pataljoni kaotused olid 75%.⁷³

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kaardiväe 3. jalaväediviisi saavutas 15. juulil Trysteni kindlustatud positsiooni ründamisel märkimisväärset taktikalist edu, kuid maksis selle eest ränka hinda. Lahingus osalenud umbes 500 eestlasest sai surma, haavata või jäi kadunuks üle 200 mehe. Arvestades ka teisi sel päeval lahingus olnud kaardiväeosi, küündivad eestlaste kaotused 350 meheni. Soome polgu rünnakus Nemyri juures sai surma, haavata või jäi kadunuks vähemalt 60 eestlast,⁷⁴ Preobraženski polgus üle 30,⁷⁵ 3. kütipolgus 13⁷⁶ jne. Järgmistel päevadel lahingud jätkusid. 17. juulil ründas Pauli polk läbi Stohodi (Stuhodi) jõe Vitonizhi mõisa.⁷⁷ Selles lahingus langes rivist välja poolsada eestlast.⁷⁸

⁶⁹ VRSAA, 2582.2.129, l. 4p.

⁷⁰ VRSAA, 2582.2.129, l.7p.

⁷¹ VRSAA, 2578.2.699, l. 3p–4p.

⁷² VRSAA, 2579.2.1048, l. 11p.

⁷³ VRSAA, 2579.1.1048, l. 10p.

⁷⁴ VRSAA, 16196.1. Nr. 86699. Surma said Heinrich Kivi ja Juhan Liivson Vana-Karistest, Julius Ein Vaimast-verest, Robert Vagu Valgjärvelt, Eduard Mölder Saaremaalt ja Aleksander Neiman Ruilast, Peeter Grünberg Vokast, Leonhard Plummer ja Mihkel Laasi Virumaalt.

⁷⁵ VRSAA, 16196.1. Nr. 4468. Spisok voinskix činov Lejb-gvardii Preobraženskogo polka, ubityx, propavšix bez vesti i vzjatyx v plen neprijatelem, a takže ranenyx i kontužennyx, s 8 ijulja po 1 avgusta 1916 g.

⁷⁶ VRSAA, 16196.1. Spisok nižnix činov Lejb-gvardii 3 strelkovogo Ego Veličestva polka ranenyx i kontužennyx v bojax c 15 ijulja po 19 ijulja 1916 goda.

⁷⁷ VRSAA, 2581.1.864, l. 15–13p (25–26).

⁷⁸ VRSAA, 16196.1.86699. Imennoj spisok nižnix činov Lejb-gvardii Pavlovskogo polka ubityx, ranenyx i bez vesti propavšix v period boev na r. Stoxide i u d. Vitonež s 11 ijulja po 1 avgusta 1916 g. Langesid Jaan Klettenberg Vastsemõisast, Juhan Eiman Massust ja Albert Sapper Virumaalt Maarjast.

18. juulil läks samas lõigus rünnakule Moskva polk.⁷⁹ Ka siin olid eestlaste kaotused üle poolesaja mehe.⁸⁰

Ägedad võitlused kestsid juuli lõpuni, millele järgnes veidi rahulikum august. Septembris üritas kaardivägi veel mitu korda Kovelit kaitset murda, kuid tulemusteta. Soome polgu rünnakus 3. septembril olid eestlaste kaotused taas üle 100 mehe. Polgu sõjategevuse päeviku sissekanne on lakooniline. Kirjas on, et kell kuus avasid Vene patareid tule ja Austria-Ungari suurtükivägi vastas, tulistades granaadiga polgu staapi (tuld juhiti vaatluspallilt, mida toodi kord madalamale ja siis tõsteti kõrgemale). Korra lendas üle Soome polgu positsioonide aeroplaan. Kell 12 teatas luure, et traattõkked vastase positsioonide ees on terved ja tund aega hiljem läks Soome polk rünnakule. Kuidas rünnak kulges ja miks olid polgu kaotused nii suured, sellest päevik ei kirjuta. Kirjas on vaid, et 25 minutit peale rünnaku algust lasti 4. pataljoni poolt signaalrakette ja kell 14.00 tuli polgu staapi grupp austerlastest sõjavange (95 meest). Suur osa polgu kaotustest sel päeval on märkega „jäi lahinguväljale“. 5. septembril avaldas kindralmajor Goltgoer Soome polgule tänu 3. septembri lahingu eest.⁸¹ Samal päeval olid lahingus ka teised kaardiväeosad, mille koosseisus oli samuti mõnisada eestlast.

19. septembril üritas kaardivägi viimast korda ja taas edutult. Selleks ajaks oli eestlaste arv polkudes kokku sulanud. Lahingutes Korõtinski metsas ja Bubново juures sai surma ja haavata veel üle 60 eestlase (enamik neist Preobraženski polgust ja grenaderipolgust). Sellega kaardiväe Kovelit saaga lõppes – kõrgemalt poolt tuli käsk operatsioon peatada.⁸²

Lõpetuseks

Kuigi eestlasi teenis kaardiväe polkudes armeejalaväe või kütipolkudega võrreldes vähe, võtsid nad osa kõigist suurematest kaardiväe osalusel toimunud lahingutest. Ligi 400 eestlast oli kaardiväe grenaderipolguga lahingus Krupe küla juures ja umbes 500 võttis osa Trysteni kindlustatud positsiooni ründamisest. Mõlemad on silmapaistvad tähised Vene kaardiväe ajaloos. Kaardiväe enda tegevuse kohta võib öelda järgmist. Kui 1914. aastal oli kaardiväe korpuse tegevus suures plaanis edukas ja 1915. aastal osutati Poolast taandumisel visa vastu-panu, siis 1916. aasta Kovelit lahingud olid tuimad otserünnakud kindlustatud positsioonide vastu läbi soo, kus kaardivägi kulutas ära oma viimased jõuvarud.

---

⁷⁹ VRSAA, 2581.1.864, l. 14–14p (27–28).

⁸⁰ VRSAA, 16196.1.86699. Spisok nižnym činam Lejb-gvardii Moskovskogo polka ubitym, ranenym i propavšim bez vesti v ijule mesjace 1916 goda. Langesid Karl Hermann Meeksist, Joosep Smuul Saaremaalt, Julius Mikkov Padiselt, Jaan Tõnson Järvamaalt ja Anton Aman Harjumaalt.

⁸¹ VRSAA, 2586.2.920, l. 2. Nr. Žurnal voennyx dejstvij Lejb-gvardii Finljandskogo polka s 1-go sentjabrja po 31 oktjabrja 1916 goda, vključitel'no.

⁸² A. Kersnovski. Istorija Russkoj Armii. Tom IV, lk. 93.